

Dit document is opgesteld naar aanleiding van het deelprogramma Wederopbouw van de visie Erfgoed en Ruimte en is een nadere uitwerking van de kernkwaliteiten zoals die genoemd zijn in bijlage 3 van de Visie Erfgoed en Ruimte.

Met kennis en advies geeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de toekomst een verleden.

Amsterdam

Westelijke Tuinsteden

Toonbeeld van de wederopbouw

Inhoud

Wederopbouw: tonen van een tijdperk	pagina 2
Methodiek en leeswijzer	pagina 3
Wederopbouwperiode	pagina 4
Introductie Westelijk Tuinsteden	pagina 5
Stedenbouwkundige analyse	pagina 9
I. Hiërarchische netwerken van groen, wegen en water	pagina 11
II. Afscheid van het gesloten bouwblok	pagina 15
Stedenbouwkundige opzet van het geselecteerde gebied: Slotermeer	pagina 21
Stedenbouwkundige opzet van het geselecteerde gebied: Slotervaart	pagina 23
Stedenbouwkundige opzet van het geselecteerde gebied: Wijsgerenbuurt	pagina 24
Bijzondere karakteristieken	pagina 26
Kernkwaliteitenkaart	pagina 29
Begrippenlijst	pagina 30

Wederopbouw: tonen van een tijdperk

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft in 2011 dertig wederopbouwgebieden geselecteerd uit de periode tussen 1940 en 1965. In deze periode is een groot deel van Nederland opnieuw ingericht. Dat gebeurde op een totaal andere manier dan vóór de oorlog. De geselecteerde gebieden geven met elkaar een goed beeld van hoe er gedacht, gebouwd en ingericht werd en kunnen worden beschouwd als toonbeelden van de Wederopbouwperiode. Ze onderscheiden zich nationaal of zelfs internationaal, bijvoorbeeld vanwege de kwaliteit van de architectuur of als bijzonder voorbeeld van stedenbouw of landschapsinrichting. De Rijksdienst heeft de gebieden in drie gebiedstypen ingedeeld: de wederopbouwkeren (herstelde oorlogsschade), de naoorlogse woonwijken (planmatige-opgezette uitbreidingswijken) en de landelijke gebieden (agrarische ruilverkavelings- en landinrichtingsgebieden).

Wederopbouw is één van de vijf prioriteiten uit de rijksnota *Kiezen voor karakter*, de rijksvisie op erfgoed en ruimte die op 15 juni 2011 door de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Infrastructuur en Milieu namens het kabinet is aangeboden aan de Tweede en Eerste Kamer (TK 2010-2011, 32 156 nr. 29).

De selectie als wederopbouwgebied zorgt in de eerste plaats vooral voor meer aandacht en waardering. Daarnaast wil het Rijk stimuleren dat de bijzondere eigenschappen, de kwaliteiten van de Wederopbouwgebieden, ook in de toekomst herkenbaar aanwezig blijven en als cultureel erfgoed een rol van betekenis spelen in de ruimtelijke ordening.

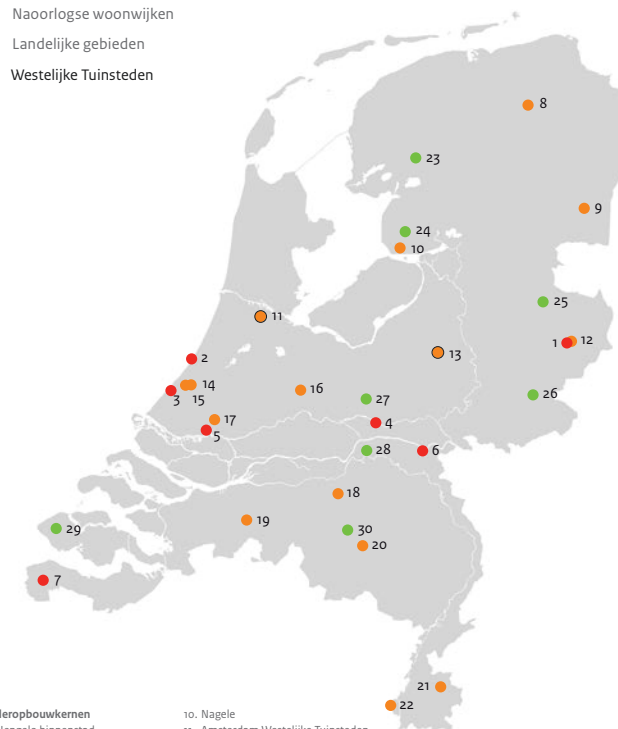
In lijn met de *Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg* (TK 2009-2010, 32 156 nr. 13) wordt hier in juridische zin invulling aangegeven – niet door aanwijzing als beschermd stads- of dorpsgezicht – maar als uitvloeisel van de verplichting om cultuurhistorie onderdeel te laten zijn van de belangenafweging in het kader van de totstandkoming van bestemmingsplannen, zoals opgenomen in artikel 3.1.6 lid 5 onder a van het *Besluit ruimtelijke ordening*.

Nu zo'n zestig jaar na de realisatie bouw of aanleg, zijn deze wederopbouwgebieden als gevolg van maatschappelijke en sociaaleconomische veranderingen, object van (ingrijpende) vernieuwingsoperaties. De uitdaging hierbij is om ontwikkelingen en vernieuwing hand-in-hand te laten gaan met het behoud van het bijzondere karakter van deze gebieden.

Kennis, inzicht en begrip van de cultuurhistorische waarden van de wederopbouwgebieden en hun ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis zijn van belang bij het maken van weloverwogen keuzes in de planvormingsprocessen. Dit gebiedsdocument is bedoeld ter ondersteuning hiervan en brengt de bijzondere kernkwaliteiten van één van deze gebieden in beeld: de naoorlogse wijk Westelijke Tuinsteden.

30 wederopbouwgebieden

- Wederopbouwkeren
- Naoorlogse woonwijken
- Landelijke gebieden
- Westelijke Tuinsteden

Wederopbouwkeren
 01. Hengelo binnenstad
 02. Katwijk aan Zee Boulevardzone
 03. Den Haag Atlantikwallzone
 Kijkduin-Zorgvliet
 04. Rhenen binnenstad
 05. Rotterdam oostelijke binnenstad
 06. Nijmegen binnenstad
 07. Oostburg

Naoorlogse woonwijken
 08. Groningen De Wijert-Noord
 09. Emmen Emmermeer, Angelse en Emmerhout

10. Nagele
 11. Amsterdam Westelijke Tuinsteden
 12. Hengelo Klein Driene I en II
 13. Apeldoorn Kerschoten
 14. Den Haag Mariahoeve
 15. Leidschendam-Voorburg
 De Heuvel Prinsenhof
 16. Utrecht De Halve Maan
 17. Rotterdam Ommoord
 18. Den Bosch Plan Zuid/De Pettelaar
 19. Breda De Heuvel
 20. Eindhoven 't Hooft
 21. Heerlen Vrieheide
 22. Maastricht De Pottenberg

Landelijke gebieden
 23. Skarsterlân Haskerveenpolder
 24. Noordoostpolder
 25. Vriezenveen
 26. Berkelland Beltrum I
 27. De Groep en omgeving
 28. Maas en Waal-West
 29. Veere Walcheren
 30. Boxtel en Best De Scheeken

Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Methodiek en leeswijzer

De methodiek is er op gericht de kernkwaliteiten uit de Wederopbouwperiode te analyseren en herkenbaar in beeld te brengen. Als basis voor de ruimtelijke analyse zijn bestaande studies gebruikt, waar nodig aangevuld met een veldbezoek om de bureaustudie te toetsen. In het colofon van dit document is opgenomen welke studies en rapporten als basis gebruikt zijn voor dit gebiedsdocument. De inhoudelijke focus van de gebiedsdocumenten ligt op de Wederopbouwperiode en de actuele situatie van het gebied. Om de context van de ontwikkelingen te begrijpen, zijn waar nodig relevante ontwikkelingen uit andere tijdsperiodes meegenomen in de analyse.

In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op de wederopbouwperiode in het algemeen en de specifieke ontwikkelingen met betrekking tot de naoorlogse woonwijken (planmatig opgezette uitbreidingswijken) in het bijzonder. In de erna volgende hoofdstukken wordt ingezoomd op het onderhavige gebied en wordt door middel van een gebiedsanalyse geuid wat de specifieke kernkwaliteiten zijn die dit gebied tot een wederopbouwgebied van nationaal belang maken.

Bron: Gemeentearchief Emmen.

De wederopbouwperiode

Nederland maakte tussen 1945 en 1965 een ongeken­de transformatie door. In ruimtelijk, economisch en in sociaal­maatschappelijk opzicht veranderde ons land ingrijpend. Na de Tweede Wereldoorlog was veel landelijk gebied, gebouwde omgeving en infrastructuur zwaar beschadigd geraakt, stonden onder water of lagen compleet in puin. Het herstel van de oorlogsschade en de wederopbouw begon al in de oorlog. Steden en dorpen herrezen uit het puin dankzij krachtige samenwerking en een sterke centrale sturing. In deze periode zijn veel innovatieve en ongeken­de ontwerpen gerealiseerd, zowel bij stedelijk herstel en uitbreiding als bij de herinrichting van het landelijk gebied en de aanleg van nieuw land.

Wijkgedachte

Na de oorlog was er grote woningnood in Nederland en de sociaaleconomische omstandigheden waren dramatisch. Steden werden gezien als te massaal en daardoor bedreigend voor een goede samenleving vanwege de slechte woon- en leefomstandigheden en het gebrek aan sociale cohesie binnen de wijken en alle mogelijke negatieve consequenties die daarmee konden samenhangen. Al voor de oorlog waren stedelijke gebieden verpauperd of in slechte staat en boden ze onvoldoende ruimte aan de bevolkingsgroei.

De ‘wijkgedachte’, die in de jaren twintig al in Nederland bekend was als ordenend concept, werd na de oorlog nader uitgewerkt door de studiegroep Bos in het boek *De stad der toekomst, de toekomst der stad* (1946). Vanuit sociologisch oogpunt ging deze wijkbenadering uit van een maximale grootte van de wijk en het gezin kwam centraal te staan als hoeksteen van de samenleving. Wonen, werken, verkeer en recreatie werden nauwkeurig geordend en veelal van elkaar gescheiden. Elke wijk werd opgebouwd uit buurten, wooneenheden met eigen voorzieningen. In de buurten waren winkels voor de dagelijkse behoeften binnen bereik. Op wijkniveau waren er

ook andere voorzieningen zoals scholen, kappers, banken, een bibliotheek, kledingwinkels en kerken aanwezig. Deze opbouw moest het gemeenschapsgevoel stimuleren en de chaotische groei van steden tegengaan. Het katholieke zuiden van Nederland kende een variant op dit type indeling en opbouw. Hier werden deze wijken ‘parochiewijken’ genoemd, waarbij de kerk letterlijk en figuurlijk centraal stond. De wijkgedachte is een belangrijk uitgangspunt geweest voor de ontwikkeling van de stedenbouw in de naoorlogse periode.

Licht, lucht en ruimte

De wederopbouw was ook een periode van optimisme en modernisering. Nieuwe materialen, productiemethoden en verkavelingspatronen deden hun intrede, evenals de nieuwe wijkinrichting met veel groen. Het motto van de naoorlogse stadsuitbreidingen werd: ‘licht, lucht en ruimte’. Dit vertaalde zich niet alleen naar de bebouwing, maar vooral ook naar de stedenbouwkundige compositie van de ruimte, waarin de groenstructuur en de openbare ruimte een belangrijk aandeel hadden. De grens tussen particuliere, gemeenschappelijke en openbare ruimte is daarbij minder evident dan bij het gesloten bouw­blok. Kenmerkend is de herhaling van verkavelingsvormen tot stedenbouwkundige eenheden. De woningtypologie verschilt ook van de vooroorlogse uitbreidingen. Rijtjeswoningen en gestapelde meergezinswoningen in open bebouwing overheersen, vaak in seriematige bouw.

Wijkgedachte.

Bron: Katholiek Bouwblad 1947.

Introductie Westelijk Tuinsteden

De Westelijke Tuinsteden in Amsterdam zijn een stedenbouwkundig monument, behorend tot de canon van de Nederlandse ruimtelijke ordening. De wijken waren onderdeel van het Algemeen Uitbreidingsplan [AUP], het beroemde ontwerp van Cornelis van Eesteren en Theo van Lohuizen.

Met het AUP speelden zij in op de explosieve groei van de stad – volgens de voorspellingen van die tijd zou Amsterdam in het jaar 2000 960.000 inwoners tellen. De denkbeelden achter het AUP – en dus achter het stedenbouwkundig plan voor de Westelijke Tuinsteden – kwamen overeen met die van CIAM*, het Congrès International d'Architecture Moderne, waarin Van Eesteren een sleutelrol vervulde. De plannen voor de Amsterdamse uitbreidingswijken waren gebaseerd op de beginselen licht, lucht en ruimte, en gericht op gemeenschapsvorming; het ging niet alleen over wonen, maar ook over ontplooiing, ontspanning, educatie, ontmoeting en spelen. Er was veel aandacht voor wetenschappelijk onderzoek. Befaamd zijn de uitgebreide surveys naar bevolkingssamenstelling en -ontwikkeling [leeftijd, religie, opleiding], economische groei en verkeersbewegingen. Het gedachtegoed van de 'functionele stad' stond centraal. In de wijken ging het om wonen en recreëren; het werken vond elders plaats, bijvoorbeeld in het Westelijk Havengebied. In de visie van Van Eesteren moesten de verschillende stadsonderdelen een organisch geheel vormen. 'Dienovereenkomstig moet elk deel der stad, de woonwijk zowel als het werkgebied en het ontspanningsgebied zowel als het verkeerssysteem goed functioneren en gezond zijn indien het geheel – de stad – leven en bloeien wil.'

* Zie Begrippenlijst

Situering en definiëring

De Westelijke Tuinsteden zijn gesitueerd rondom de Sloterplas, ten westen van de ringweg A10 en ten zuiden van de Haarlemmerweg. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed selecteerde een deel van de Westelijke Tuinsteden als wederopbouwgebied van nationaal belang. Het gaat om het oostelijk deel van Slotermeer, een groot deel van Slotervaart, de Sloterplas en het Sloterpark en de buurtjes Wijsgerenbuurt en Torenwijk.

De belangrijkste, ruimtelijk onderscheidende kernkwaliteiten zijn:

1. Karakteristieke herhaling van bouwblokken en de afwisseling van hoog- en laagbouw volgens de stedenbouwkundige principes van CIAM;
2. Hiërarchische opzet van infrastructuur en groenstructuur met bijbehorende beplantingsprofielen;
3. Evenwichtige verhouding tussen bebouwd en onbebouwd.

Deze kernkwaliteiten worden in dit document nader toegelicht.

Kerngegevens

Kaart

Algemene gegevens

- Wijk: Westelijke Tuinsteden
- Oppervlakte wijk: 489 ha
- Bevolkingsdichtheid: 5.317 inw/km²
- Stedenbouwkundigen:

AUP: C. van Eesteren, Th. van Lohuizen, L.S.P. Scheffer, J. Mulder
Slotermeer en Slotervaart: Verschillende leden van de Woningdienst en de dienst Stedelijke Ontwikkeling, zoals C. van Eesteren, J. Mulder en H.G. Ouwekerk, L.H.J. Angebot en J.F.A. Alozerij

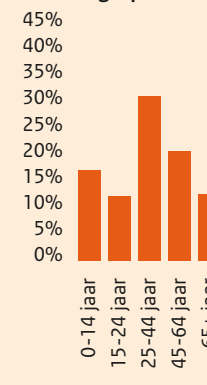
- Planvorming:

AUP: 1928 - 1935

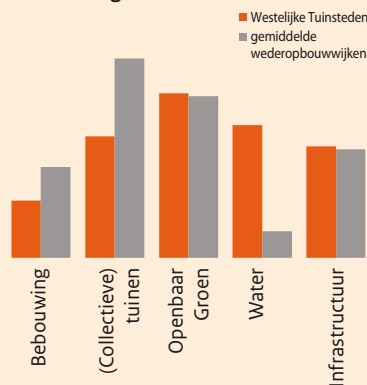
Slotermeer: 1939 - 1948 (Uitvoering: 1939 - 1948)

Slotervaart: 1952 - 1956 (Uitvoering: 1954 - 1960)

Bevolkingsopbouw*

Grondgebruik*

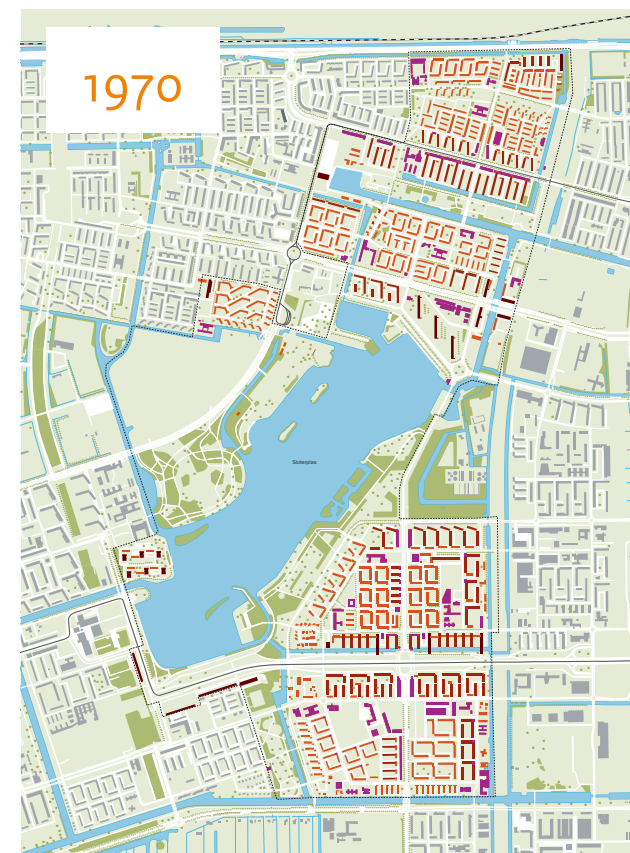
* Statistische gegevens: Atlas voor Gemeenten 2014.

Het Algemeen Uitbreidingsplan [AUP] voor Amsterdam met in het westen de geplande Tuinsteden.

Het gebied waar de Westelijke Tuinsteden zou komen, in 1930. Kaart: MUST.

De Westelijke Tuinsteden in 1970. Kaart: MUST.

- De ligging van de Westelijke Tuinsteden in Amsterdam.
- Het door de RCE benoemde wederopbouwgebied van nationaal belang bestaat uit Slotermeer [ten noorden van de Sloterplas] en een deel van Slotervaart [ten oosten van de plas].
 - Links het polderlandschap, rechts de ringweg A10 en de oude stad.

Situering deelgebied Westelijke Tuinsteden

	wijkgrens
	aanhechting omliggend landschap
	park- en wijkgroen
	Sloterplas
	bebouwing
	hoofdweg
	spoor- en metrolijn met stations

*De Westelijke Tuinsteden:
vanuit de lucht is het evenwicht
tussen de bebouwing en het
groen goed zichtbaar.*

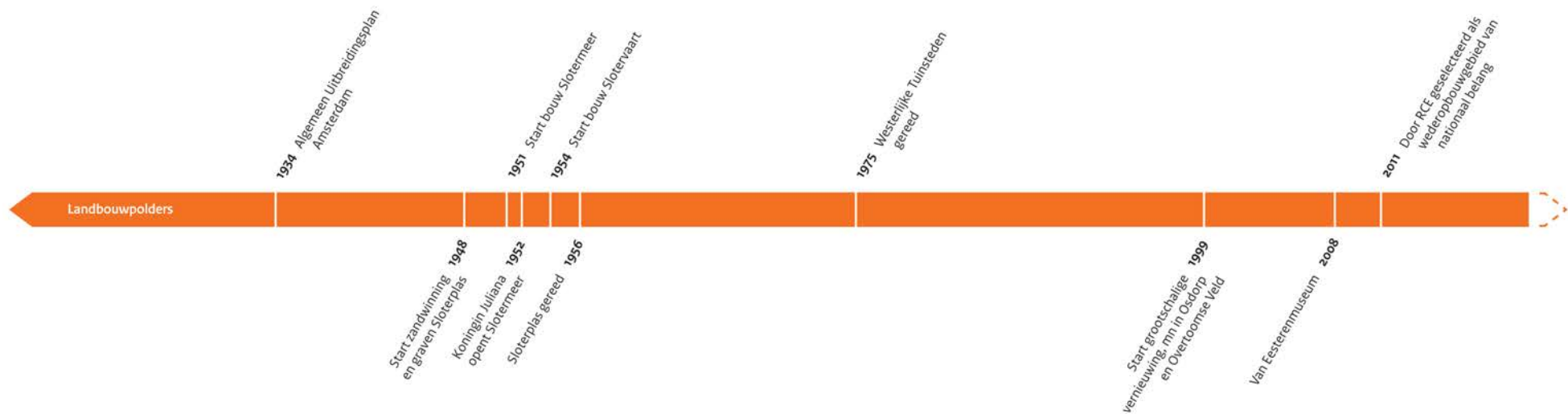
*Foto: Rijksdienst voor het Cultureel
Erfgoed, Siebe Swart.*

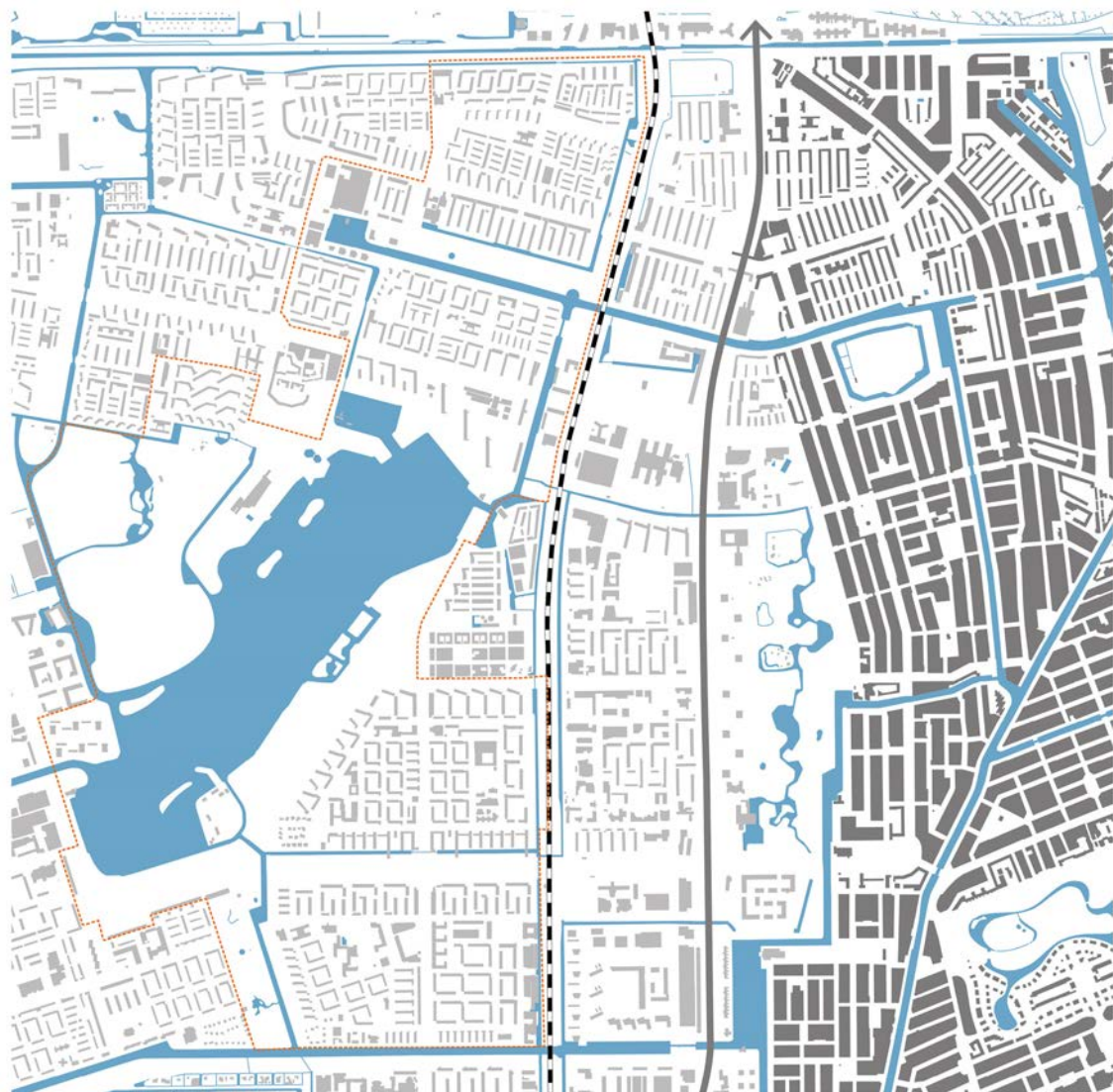
Stedenbouwkundige analyse

Planontwikkeling en uitgangspunten voor het ontwerp

Het plan voor de Westelijke Tuinsteden toont de vernieuwing die Van Eesteren en consorten nastreefden. De plannenmakers waren vastbesloten om af te rekenen met de kenmerken van de negentiende- en vroeg-twintigste-eeuwse stedenbouw: de gesloten bouwblokken en doorlopende straatwanden, de donkere en kleine woningen, het gebrek aan buitenruimte. Overigens was het niet zo dat Van Eesteren zich afzette tegen de traditionele stedenbouw van die tijd – laat staan tegen heersende architectuurstijlen –, maar hij vond de omstandigheden waaronder met name de arbeidersklasse woonde gewoonweg mensonterend.

Op de stadsplattegrond van Amsterdam is de breuk met de oude stad duidelijk zichtbaar. Ten oosten van het Rembrandtpark de massieve bouwblokken van Oud-West, doorsneden door lange en smalle straten; ten westen de open verkavelingspatronen van rij- en etagewoningen in een zee van openbare ruimte en groen. Die breuk met de gangbare stedenbouwkundige principes ervoeren de eerste bewoners – voornamelijk arbeiders – aan den lijve. Velen kwamen uit dichtbevolkte buurten, waar meerdere gezinnen een woning deelden. In de Westelijke Tuinsteden wachtten hen ruime, luxe en schone woningen, omgeven door tuinen, hoven en parken. Er werden modelwoningen ingericht om het volk te tonen hoe ‘het moderne en goede wonen’ eruit zag.

- Het Algemeen Uitbreidingsplan betekende een breuk met klassieke stedenbouwkundige principes als het gesloten bouwblok en de doorlopende straatwand.
- Die breuklijn is goed zichtbaar op de kaart van Amsterdam. Rechts de zogenoemde 'gordel 'zo-'qo'', links de open en ruime verkaveling van de Tuinsteden.

Oude en nieuwe stadsstructuur

- wijkgrens
- gesloten bouwblokken in de oude stad
- open verkaveling in de Westelijke Tuinsteden
- spoor- en metrolijn

▲
hoofdkaart situatie 2010

I. Hiërarchische netwerken van groen, wegen en water

De stedenbouwkundige structuur van de Westelijke Tuinsteden is het resultaat van het samenspel tussen het wegenpatroon, het watersysteem en de groenstructuur. Een samenhangend ontwerp voor het wegennet was tot dan toe gebruikelijk, de volwaardige aandacht voor het groen baanbrekend.

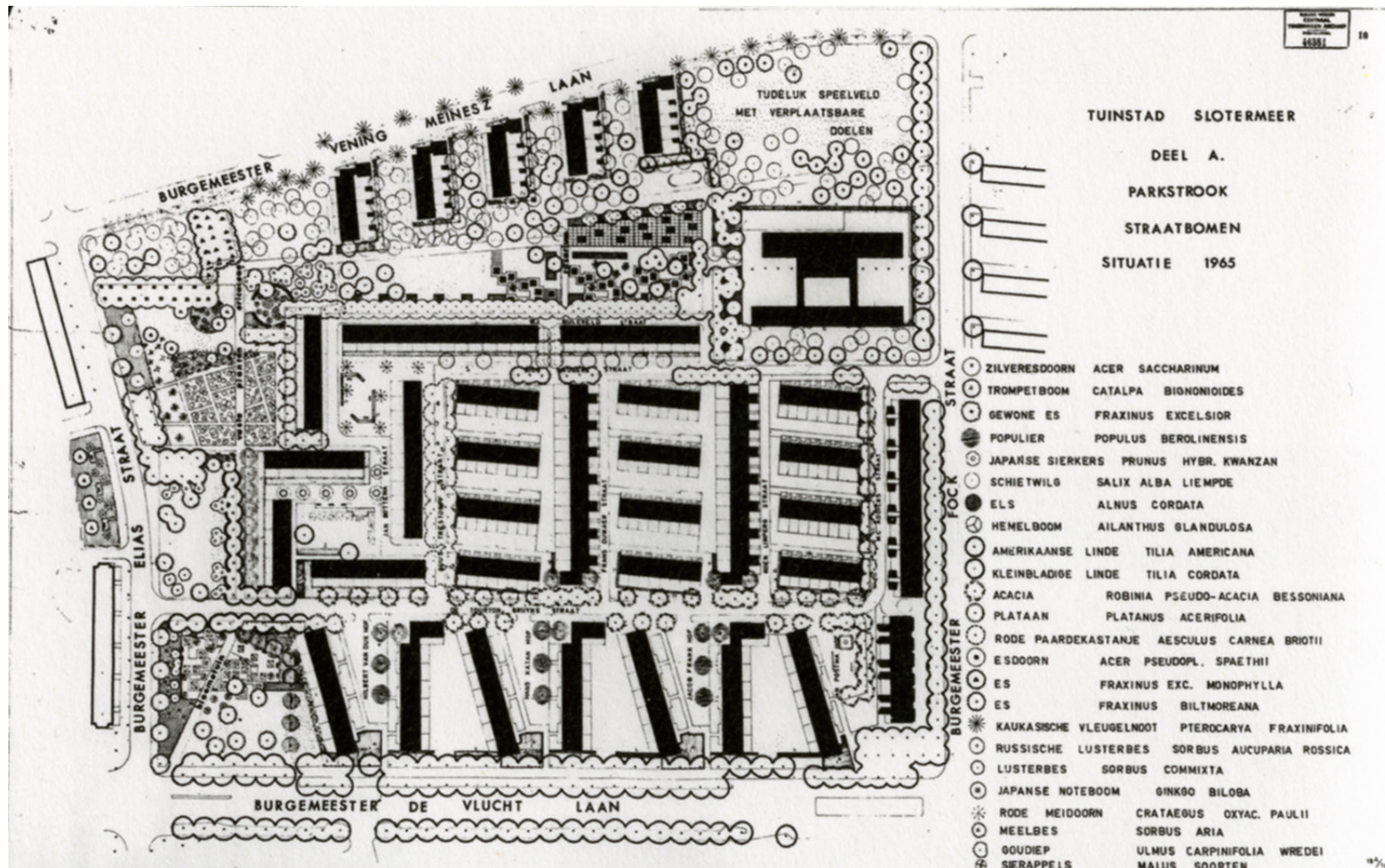
Groen

De moderne stadsbewoner werd in de jaren dertig geacht een actieve en recreatieve relatie aan te gaan met de natuur. De leden van architectengroep De 8 vertaalden dit naar stedenbouwkundige principes. Uitbreidingswijken moesten brede straten en pleinen krijgen met veel beplanting in de vorm van straatbomen, parken en plantsoenen. Deze opvatting is in de Westelijke Tuinsteden in praktijk gebracht. Sterker nog, daar is voor het eerst het idee van een volwaardige woonomgeving gekoppeld aan het structureren en inrichten van de open groene ruimte. Net als het hiërarchische verkeerssysteem [zie verderop] vertakt het groen zich vanuit de polders, sportterreinen en natuurgebieden via de parken, parkstroken en plantsoenen tot de hoven en tuinen. Door het wegensysteem 'bleef de mens in contact met de maatschappij' en via het fijnmazige groen 'met ontspanning en de natuur'. Omdat het groen een structurerende rol had, werd er meer verwacht van groenontwerpers en landschapsarchitecten – die tot dan toe vooral bekend waren met de inrichting van afgebakende terreinen, zoals landgoederen of binnentuinen. Niet dat er sprake was van specifieke ontwerprichtlijnen, maar men werd geacht om de groengebieden zo gevarieerd mogelijk in te richten. Er werden supervisors aangesteld – de Wageningse hoogleraar J.T.P. Bijhouwer voor Sloterveer en Mien Ruys voor Slotervaart. Zij werkten aan uiteenlopende kwesties: de keuze van beplanting, de mate van openheid en continuïteit, de afstemming met architectuur en bebouwing-

stypen, de overgang van privé naar openbaar [privétuin, gemeenschappelijk hof, openbaar groen] en de gewenste soberheid in ontwerpmiddelen die aansloot bij de stedenbouwkundige ideologie van het Nieuwe Bouwen*.

- In de fijnmazige groenstructuur – die zich vertakt van landschap tot tuin – vormen de Sloterplas en het Sloterpark het 'groene hart' van het nieuwe stadsdeel. Van daaruit lopen parken en parkstroken in oost-westrichting tussen stad en landschap en van de natuurlijke Brettenzone in het noorden tot het Amsterdamse Bos in het zuiden.
- Door de groene dooradering – met daarin vrij liggende fiets- en wandelpaden – staan de verschillende wijken op zichzelf.

Inventarisatie van beplanting en straatbomen op de overgangen van de openbare ruimte naar de gemeenschappelijke tuinen in Slotermeer, 1965. Bron: Stadsarchief Amsterdam.

Wegen

Net als in de meeste wederopbouw wijken kenmerkt het wegennetwerk zich door een hiërarchische opbouw. Van buiten naar binnen vertakt het wegennet zich van stadslanen tot aan de woningen – via wijk- en buurtwegen, straten en hoven. De meeste stadslanen liggen in oost-westrichting en hebben een functie als doorgaande route – vaak in combinatie met een tramlijn. Het gaat in het geselecteerde gebied om de Burgemeester de Vlughtlaan, de Burgemeester Röellstraat en de Cornelis Lelylaan. In noord-zuidrichting fungeren de Slotermeerlaan en de Johan Huizingalaan als stadslanen. Deze wegen sluiten zo goed mogelijk aan op de verkeersstructuur van de ‘bestaande’ stad.

De Burgemeester de Vlughtlaan ligt op maaiveld en de tram heeft in de middenberm een vrije rijbaan. Het profiel is, zoals bij zoveel stadslanen en wijkwegen asymmetrisch. De Burgemeester Röellstraat en de Cornelis Lelylaan – met 2x2 rijstroken – liggen [deels] op taluds en voldoen daarmee aan een belangrijk uitgangspunt van de door Van Eesteren gepropageerde ‘functionele stad’: het scheiden van langzaam en snel verkeer.

Het hiërarchische wegennet van stadslanen, wijkwegen, buurtstraten, woonstraten en hoven.

Water

Het watersysteem is niet ontworpen volgens dezelfde compositorische en hiërarchische principes waarmee de wegen en het groen zijn bedacht. Het nieuwe stadsdeel kwam in een lage polder te liggen en had dus te maken met een serieuze ontwateringsopgave. Daarvoor bedacht Van Eesteren een Amsterdamse oplossing: het graven van een functioneel grachtenstelsel, met in het midden de Sloterplas. Die plas is het resultaat van zandwinning – nodig om de instabiele veengronden rondom de Sloterdijkmeerpolder gereed te maken voor stadsontwikkeling. Het 35 meter diepe water is het middelpunt van een stelsel van grachten en vaarten om het waterpeil te reguleren. Het noordelijke deel van Slotermeer is opgehoogd tot boezempeil, maar vanwege geldgebrek en tijdnood – het tempo van de woningbouw moest omwille van de woningnood worden opgeschroefd – zijn de overige delen opgespoten tot polderpeil [-2,10 NAP]. Dit hoogteverschil is goed te ervaren vanaf de bruggen over de Burgemeester van Tienhovengracht. Later ontstond het idee dat de waterwegen ook interessant konden zijn voor bijvoorbeeld de recreatievaart, al is dat door aanpassingen tijdens de realisatie niet helemaal uit de verf gekomen.

De wegen, het groen en het watersysteem vormen vandaag de dag een parallel netwerk, met daarbinnen de woonvelden. Het maakt het modernistische ideaal van 'keuzevrijheid voor de hedendaagse stadsbewoner' werkelijkheid. Bewoners van de Westelijke Tuinsteden kunnen kiezen: of met de auto over de verkeerswegen of via de fiets- en voetpaden door het groen.

Wegen, groen en water

- wijkgrens
- wegen
- plein
- spoor- en metrolijn
- parken en wijkgroen
- watersysteem, polderpeil
- watersysteem, stadspeil

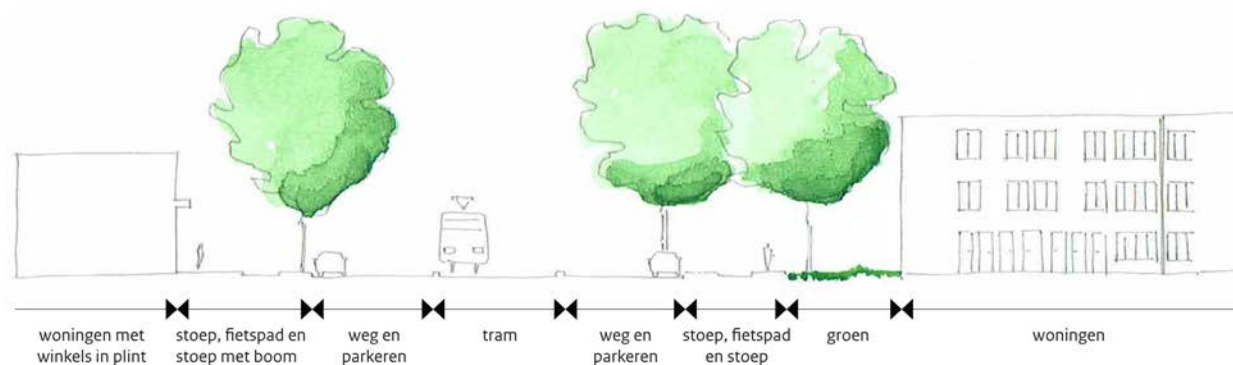
II. Afscheid van het gesloten bouwblok

Met het plan voor de Westelijke Tuinsteden kwam een eind aan de wijze waarop met name de Amsterdamse stadsuitbreidingen van de jaren twintig en dertig waren georganiseerd. De zogenoemde 'gordel '20-'40' bestaat uit hoofdstraten met doorlopende wanden en parallelle bouwblokken. Op kruisingen liggen de pleinen die fungeren als voorzieningencentra voor de omliggende buurten.

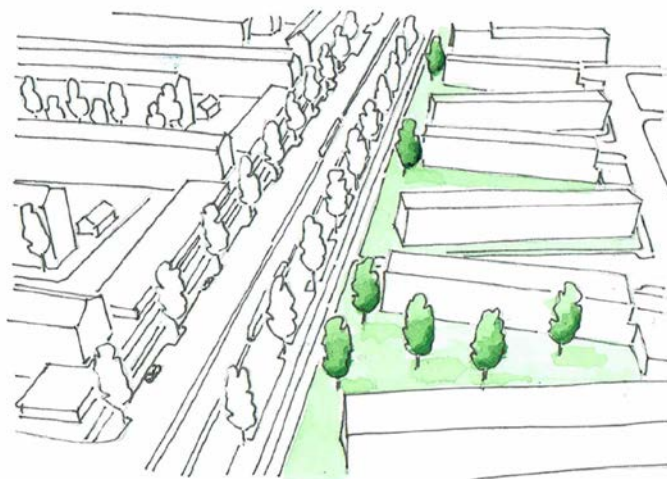
In de naoorlogse Tuinsteden kregen de stadslanen, maar ook wijkwegen als de Pieter Calandlaan een asymmetrisch profiel met een lage, doorlopende wand aan de zuidzijde – vaak met winkels – en open blokken of stroken aan de overkant. De pleinen – zoals Plein '40-'45 en het Sierplein – liggen niet óp de kruispunten maar ernaast, waardoor de gebruiksmogelijkheden, zoals het houden van een buurtmarkt, vergroot werden.

De verkavelingsplannen voor de woonbuurten zijn het product van een voortdurende zoektocht naar het beste alternatief voor het gesloten bouwblok. Van Eesteren zwoer aanvankelijk bij strokenbouw, maar dit leverde al snel een eentonig beeld op. Een ander nadeel was dat veel bewoners tegen achterkanten aankeken. Daarom werd na verloop van tijd geëxperimenteerd met de open hof, in de vorm van twee gespiegelde haakvormen of een combinatie van haakvorm en strokenbouw. Uiteindelijk zijn Slotermeer en Slotervaart opgebouwd uit herhalingen – van de varianten op deze hoven- en strokenverkaveling.

Eveneens van invloed waren de gestelde bebouwingsnormen. Er waren woningaantallen bepaald en regels voor bijvoorbeeld bezonning en lichtinval. Door 'te rekenen en te tekenen' zochten de ontwerpers naar de meeste optimale oplossingen.

Het asymmetrische profiel van de Burgemeester de Vlughtlaan.

De Burgemeester de Vlughtlaan in westelijke richting.

- Aan de zuidzijde en dus in de schaduw, een lage, doorlopende wand met voornamelijk winkels. Aan de overkant en haaks op de weg strokenbouw met groenzones ertussen.

Het Sierplein in Slotervaart ligt naast het kruispunt van de Johan Huizingalaan met de Pieter Calandlaan. Foto: Nadine van den Berg.

Een verkaveling in strokenbouw was aanvankelijk het beste alternatief voor het gesloten bouwblok. Er kwamen allerlei varianten in omloop, zoals het opengewerkte bouwblok, de 'kam' of de V-vorm.

De hofverkaveling was een poging om meer variatie in de strokenbouw aan te brengen. Ook hierin zijn varianten aan te wijzen, waaronder twee gespiegelde haakvormen of een combinatie van haakvorm met strook.

De hof aan de Joop Gerritzstraat in Sloterveer [boven] is openbaar toegankelijk, maar heeft een besloten karakter.

Strokenverkeveling in Slotervaart: de Aireyflats langs de Comeniusstraat, gezien vanaf de Cornelis Lelylaan.

Er is gevarieerd met bebouwingshoogtes – wederom kunnen we spreken van een hiërarchisch systeem. ‘Echte’ hoogbouw kreeg een plek aan de Sloterplas, zoals de woontorens in Torenwijk aan de zuidwestkant van het water en de galerijflats aan de noordzijde. Langs de stadslanen, de ringspoordijk en de wijkwegen was hoogbouw tot gemiddeld zeven à acht verdiepingen toegestaan. In de buurten erachter komt voornamelijk laagbouw voor.

De architectuur is over het algemeen eenvoudig en zakelijk, geheel in lijn met de filosofie van het Nieuwe Bouwen. Niettemin zijn enkele stijlkenmerken te ontwaren die typerend zijn voor de architectuur van de jaren vijftig – een door soberheid en vernieuwingsdrang gekenmerkte periode, waarin zowel de massawoningbouw als sociale opgave centraal stond. Het betreft dan vooral het aanbrenge van ritmiek en het accentueren van balkons, luifels, kozijnen en trappenhuizen. Denk aan de wenteltrap van de maisonnetteflat aan de Burgemeester Cramergracht, de entree van de Airey-torenflat in de Sloterhof, de ‘zaagtandwoningen’ aan de Andries Snoekstraat, maar ook aan voormalig benzinstation Sloterhof en de V-vormige pilaren van het viaduct over de Johan Huizingalaan.

De hiërarchie in hoog- en laagbouw. Hoogbouw vooral langs de stadslanen en wijkwegen, hoogteaccenten aan de Sloterplas.

Burgemeester Vening Meineszlaan in Sloterveer. Doorlopende plantsoenen en parkstroken verbinden de tuinen en hoven met de rest van de wijk. Foto: Nadine van den Berg.

Stedenbouwkundige opzet van het geselecteerde gebied: Slotermeer

Infrastructuur

De tuinstad Slotermeer wordt doorsneden door twee stadslaanen: de Burgemeester de Vlugtlaan en de Burgemeester Röellstraat. Door de asymmetrische profielen en open verkaveling heeft vrijwel elke straat een groene zijde. Belangrijke wijkwegen zijn de Burgemeester Fockstraat en de Burgemeester Vening Meineszlaan.

Groen

De afzonderlijke buurten hebben een groene omlijsting van parkstroken en plantsoenen. Het groen in de middegebieden is vaak een plek voor collectieve gebouwen, zoals scholen en kerken. Er is een duidelijke geleiding in het type groen. Parken en parkstroken verbinden de buurten met grotere landschappelijke eenheden, zoals de Sloterplas en het Sloterpark. Plantsoenen zorgen voor de verbindingen met de meer private ruimtes van hoven en tuinen.

Verkaveling

De opzet van Slotermeer is een weerslag van de eerder genoemde poging om meer variatie aan te brengen in de in eerste instantie door Van Eesteren gepropageerde strokenbouw. Daardoor is Slotermeer een mix van enerzijds langwerpige bouwblokken [veelal etagewoningen] die door groenstroken van elkaar zijn gescheiden, en anderzijds eengezinswoningen in hovenverkaveling. Die hoven bestaan soms uit twee gespiegelde haken, zoals aan de Louis Couperusstraat – openbaar toegankelijk, maar voldoende beschermt om als collectieve ruimte te worden ervaren – of uit een combinatie van haken en stroken, zoals aan de Bertus van Grouwstraat.

Bij het 'moderne en goede wonen' hoorde ook ruime aandacht voor speelplekken. Architect Aldo van Eyck werd ingeschakeld om voor de vele opgroeiende kinderen in Nieuw-West speelplaatsen te ontwerpen. Zijn ontwerpen voegden zich naadloos in de gebouwde omgeving.

Foto: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Francois Hendrickx.

Gerenoveerde etagewoningen aan de Speelmanstraat, gezien vanuit het Gerbrandypark. Foto: Victorien Koningsberger.

Stedenbouwkundige opzet van Slotermeer.

Stedenbouwkundige opzet van het geselecteerde gebied: Slotervaart

Infrastructuur

Het deel van Slotervaart dat tot het geselecteerde gebied behoort, bestaat uit vier kwadranten rondom de Cornelis Lelylaan en de Johan Huizingalaan. Belangrijke wijkwegen zijn de Pieter Calandlaan, de Comeniusstraat en de Robert Fruinstraat.

Groen

De groenstructuur is minder geraffineerd dan in Slotermeer. Parkstroken liggen vooral langs de stadslanen, de spoorlijn en de Sloterplas. In de buurtjes zijn de middengebieden vaak ingericht als plein of als plek voor openbare voorzieningen.

Verkaveling

In Slotervaart domineert de hovenverkaveling – in de vorm van twee gespiegelde haken, zoals in het 'Bluebanddorp', of in een combinatie van haken en stroken, zoals de laagbouw aan de Hemsterhuisstraat, grenzend aan het Sloterpark. Door een subtiele draaiing van de gebouwen die haaks op het park staan, hebben alle woningen uitzicht. De hoven zijn open, maar door de mooi geplaatste boomgroepen hebben ze een besloten karakter.

De architectuur in Slotervaart is minder gevarieerd en hoogwaardig – mede door de toevoegingen uit de jaren tachtig is de uitstraling hier en daar sleets.

Stedenbouwkundige opzet van Slotervaart.

Stedenbouwkundige opzet van het geselecteerde gebied: Wijsgerenbuurt

Groene setting: Beplanting

De Wijsgerenbuurt ligt ten noordwesten van de Sloterplas en bestaat uit 252 kapwoningen, ontworpen door architect A. Elzas. Door de stompe hoek in de haken ontstaan open hoven; het groen loopt vloeiend van de ene naar de andere hof. De privétuinen grenzen aan de hoven, die na de renovatie een aantal jaren geleden elk een eigen inrichting hebben gekregen. Dat zorgt voor herkenbaarheid en oriëntatie in de buurt.

Vernieuwing en aanpassingen

In het overgrote deel van het geselecteerde gebied is de oorspronkelijke stedenbouwkundige structuur nog intact. Grootschalige vernieuwingen – sloop en nieuwbouw – betreffen vooral Osdorp, Overtoomse Veld en Geuzenveld. De uitbreiding van de Tuinsteden met de buurten Nieuw-Sloten en De Aker heeft gevolgen gehad voor het verkeerssysteem. Vernieuwingsprojecten in Sloterveer en Slotervaart richtten zich op het opknappen en renoveren van woningen en in Slotervaart in de jaren tachtig ook op de vervanging en toevoeging van bouwblokken. Op en rondom het Sierplein worden nieuwe appartementencomplexen gebouwd en het Gerbrandypark heeft een opknapbeurt gekregen. In Slotervaart kopen buitenlandse beleggers steeds vaker gebouwen op om er bijvoorbeeld expats te huisvesten, wat effect heeft op de wijk.

Door de draaiing van de gebouwen openen de hoven aan de Hemsterhuisstraat zich naar het Sloterpark. Foto: Feddes/Olthof.

De Wijsgerebuurt bestaat uit verschillende hoven. De haakvorm heeft een stompe hoek, waardoor het groen vloeiend door de buurt loopt. Foto: Nadine van den Berg.

Bijzondere karakteristieken

Sloterpark en Sloterplas

Hoewel in de plannen voor de Westelijke Tuinsteden weinig met het bestaande polderlandschap is gedaan, is met de Sloterplas een enorm landschappelijk element toegevoegd. Niet aan de rand, maar in het hart. De plas volgt grofweg de contouren van de Sloterdijkmeerpolder, een drooggelegd meer, dat voor de bouw van Nieuw-West als zandwinput diende. Rondom de plas ligt het Sloterpark, een fraai recreatiegebied voor de bewoners van de omliggende wijken. Het westelijk deel is met sierlijke paden en glooiende grasvelden ingericht volgens de principes van de Engelse landschapsstijl. Het oostelijk deel met zijn strakke lijnen en rechte plantvakken sluit naadloos aan op de sobere ontwerptaal van het Nieuwe Bouwen. Het deel ten oosten van sportpark Ookmeer is nooit ingericht. Het gebied met begroeide heuvels en dalen heet 'het Ruige Riet' en heeft de hoogste ecologische waarde van Amsterdam-West.

De plas en het park zijn de belichaming van de CIAM-principes 'licht, lucht en ruimte'. Hier vinden de Amsterdammers 'ademruimte' en hier ervaren zij nog de weidse polderluchten, hier komen zij in contact met de natuur. Foto: Nadine van den Berg.

Bijzondere bebouwing

Hoewel de architectuur sober is, herbergen Sloterveer en Slotervaart enkele bijzondere gebouwen en buurten – toentertijd ontworpen door zowel traditionele als moderne architecten, door zowel gerenommeerde vaklieden als jonge talenten. De woningen werden over het algemeen gebouwd in opdracht van de Woningdienst [in Sloterveer ook verantwoordelijk voor de plattegronden] die ze na oplevering overdroegen aan verschillende woningcorporaties. Elke corporatie vertegenwoordigde in die tijd een gezindte of sociale groep, en daardoor kreeg elk buurtje een bijpassende kerk en school. Jan Rietveld en Aldo van Eyck ontwierpen in Sloterveer een complex van seniorenwoningen, ingenieus geschakeld en uitgevoerd in bijzonder metselwerk.

Bijzonder is ook het 'Bluebanddorp' rondom de Andries Snoekstraat, waar architect Frans van Gool bijna driehonderd woningen voor kleine gezinnen ontwierp. Het buurtje dankt haar naam aan de blauwe dakranden, maar de huizen staan vanwege de verspringende gevels ook bekend als 'zaagtandwoningen'.

Vanwege de enorme vraag naar betaalbare woningen werd de bouw volgens het Airey-systeem – constructie met betonplaten – op grote schaal toegepast. Critici zien hierin een nivellering van de architectuurkwaliteit, maar een uitzondering is de Sloterhof aan de Comeniusstraat. Hier ontwierp architect Berghoef een torenflat van twaalf verdiepingen met daarachter, haaks op de Cornelis Lelylaan, drie flats van zeven verdiepingen met daartussen dertien flats van vier verdiepingen. De drie hoge flats lopen over een watergang door tot aan de groenstrook langs de Cornelis Lelylaan. Inspelend op het toenemende autogebruik ontwierp Berghoef ook twee moderne benzinstations.

*De 'zaagtandwoningen' in het 'Bluebanddorp' van Frans van Gool.
Bron: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.*

*Eén van de benzinstations in de Sloterhof, een ontwerp van architect Berghoef.
De flats in de Sloterhof –achter het benzinstation– behoren tot één van de meest aansprekende voorbeelden van naoorlogse woningbouw in Nederland.
Foto: Ruben Schipper.*

Noemenswaardig zijn de kerken en de scholen die op prominente plekken verzezen. Denk aan de kerk De Ontmoeting aan de Louis Couperusstraat – tegenwoordig een buurtcentrum – of de in de stijl van de Bossche School vormgegeven rooms-katholieke kerk aan de Burgemeester Eliasstraat, sinds 1993 in gebruik door de Syrisch-orthodoxe kerkgemeenschap. Bekend zijn de zogenoemde ‘H-scholen’, de speciaal door de gemeente ontworpen basisscholen. De naam is ontleend aan de H-vormige plattegrond van het gebouw. In de meeste gevallen bestaat een deel uit twee verdiepingen met twaalf lokalen [zes op de begane grond, zes op de eerste verdieping]. In het andere en lagere gedeelte bevinden zich de gymzaal, de aula, lokalen voor handvaardigheid, muziek en tekenen en de kamers van de directeur en de docenten. De twee gebouwen zijn verbonden door twee glazen gangen, met daartussen een binnentuin. Aan de voor- en achterzijde liggen schoolpleinen.

Een H-school aan de Arthur van Schendelstraat Foto: Nadine van den Berg.

Kernkwaliteitenkaart

Afwisseling hoog- en laagbouw

Evenwichtige verhouding tussen bebouwd en onbebouwd

- #1 karakteristieke herhaling van bouwblokken én de afwisseling van hoog- en laagbouw, volgens de stedenbouwkundig principes van CIAM
- #2 hiërarchische opzet van infrastructuur en groenstructuur met bijbehorende beplantingsprofielen
- #3 evenwichtige verhouding tussen bebouwd en onbebouwd

- wijkgrens
- water
- park
- groenstrook/plantsoen
- hoven/tuinen
- bebouwing
- plein
- winkel
- kerk
- school en overige voorzieningen
- hoogbouw
- stadslaan
- wijkweg
- buurtstraat
- woonstraat/hof
- spoor- en metrolijn met stations

hoofdkwart situatie 2010

Begrippenlijst

Bouwkunde

Woning typologieën:

Drive-in-woning

Bij een drive-in-woning bevindt zich op de begane grond of op -1 een afgesloten garage. Het woongedeelte is op de eerste verdieping gelegen.

Duplexwoningen

Duplexwoningen zijn eengezinshuizen die gesplitst zijn in twee woonlagen om ruimte te bieden voor twee gezinnen. Deze woningen werden na de oorlog gebouwd met de bedoeling om er na de woningnood weer één ruime woning van te maken. De woningnood hield langer aan en bovendien bleek het ombouwen duurder dan gedacht, waardoor dit weinig of pas veel later is gedaan.

Maisonnettes

Maisonnettes zijn woningen in een groter gebouw, zoals een flat of appartementencomplex, met meerdere verdiepingen per woning. Ook dit was in die tijd in de Nederlandse woningbouw een nieuw type.

Woonensemble

(vaste) Compositie van verschillende losstaande wooneenheden

Systeembouw

De term systeembouw heeft betrekking op meerdere vormen van industrieel bouwen:

stapelbouw - het stapelen van muren met (steeds grotere) lichte betonnen elementen. Deze worden meestal bekleed met baksteen.

montagebouw - bouwen met geprefabriceerde onderdelen, zoals kozijnen, kastwanden, maar ook complete puien en badkamers. Later werden ook fabrieken op de bouwplaatsen zelf gebouwd voor met name grote elementenbouw, zoals wanden en vloeren.

gietbouw - (dragende) wanden en vloeren worden op de plek zelf gegoten in tijdelijke of blijvende bekisting. Ook nu nog is systeembouw meestal een combinatie van gietbouw en montagebouw.

skeletbouw - opbouw van geprefabriceerde kolommen en liggers. Deze worden aan de buitenzijde bekleed.

Stromingen

Bossche School

Begin jaren vijftig kwam de benaming 'Bossche School' voor het eerst in zwang. Het betrof een postacademische architectuuropleiding in Den Bosch, die haar oorsprong vond in de naoorlogse opgave van de kerkenbouw. Bij deze vroeg naoorlogse architectuurstroming, waarvan Dom Hans van der Laan, samen met zijn broer Nico de grondlegger was, draaide alles om verhoudingen. De ontwerpen zijn gebaseerd op het 'Plastisch Getal', de derde macht van de gulden snede. De verschillende onderdelen van een gebouw werden via een stelsel van verhoudingen op elkaar afgestemd. In hun zoektocht naar deze essentie van de architectuur bestudeerden de cursisten historische religieuze bouwwerken. De stijlkenmerken daarvan klonken nog jaren door in het werk van Bossche Schoolarchitecten.

De architectuurstroming kenmerkt zich door soberheid en de afwezigheid van versieringen en het gebruik van in Nederland beschikbare, traditionele, materialen, zoals baksteen, beton, hout en keramische dakpannen. Alhoewel ornamenten

nauwelijks worden toegepast, is de detaillering van raampartijen, daklijsten en erkers geraffineerd. Gevellijsten, timpanen en [doorlopende] lateien, afkomstig uit de klassieke bouwkunst, behoren tot de karakteristieke vormtaal van de vroege Bossche School. Met het ambachtelijk metselwerk en de tamelijk traditionele en klassieke vormtaal vloeien de Bossche en Delftse School in veel naoorlogse ontwerpen naadloos in elkaar over.

Delftse School

De Delftse School is een traditionalistische architectuurbeweging die in de eerste helft van de twintigste eeuw ontstond en voortduurde tot halverwege de jaren vijftig. De Delftse School werd geïnspireerd en aangevoerd door Marinus Jan Granpré Molière, architect en docent aan de Technische Hogeschool van Delft. Hij had een levensbeschouwelijke visie op het bouwen waarin 'eeuwige waarden' centraal stonden: gericht op een herleving van historische betekenissen, vormen en materialen. De architectuurstroming legt de nadruk op een ambachtelijke vormtaal, met het accent op bakstenen gevels en zadeldaken met keramische pannendaken. De Delftse School wordt dikwijls beschouwd als de conservatieve tegenhanger van de modernistische architectuur van het Nieuwe Bouwen en de ornamentele bouwkunst van de Amsterdamse School, twee dominante richtingen in de Nederlandse architectuur tijdens het interbellum. Granpré Molière beschouwde het Nieuwe Bouwen als 'onbesuisd,' terwijl hij de Amsterdamse School te 'wulps' vond. Bouwkunst moest volgens hem 'nederig en zelf vergetend' zijn.

Modernisme / Het Nieuwe Bouwen / Functionalisme

Onder modernisme wordt de fundamenteel nieuwe architectuurstroming die begin zoe eeuw ontstond verstaan, in Nederland bekend onder de naam *het Nieuwe Bouwen* [of Nieuwe Zakelijkheid en Functionalisme]. De 'modernen' bepleitten een

rationele architectuur met een vormentaal die 'berust op het begrip van constructie'. De architectuur van het Nieuwe Bouwen kenmerkte zich door rechte lijnen, geometrische en abstracte vormen, lichte constructies van staal en beton, grote ramen, een vrije gevelindeling en een open plattegrond. De binnen- en buitenruimtes werden met elkaar verbonden, waardoor licht, lucht en ruimte werd gecreëerd. De gevels werden vaak wit gepleisterd. In de stedenbouw richt het modernisme zich meer op de wetenschappelijke onderbouwing van de inrichting op basis van onderzoek naar de verhouding van de verschillende functies en de samenstelling van de bewonersgroepen. Het programma voor de wijk is richtinggevend voor de ordening en het ontwerp. Dit betekent ook een grotere zelfstandigheid van het ontwerp ten opzichte van de bestaande stad.

Het Nieuwe Bouwen was in grote mate een sociaal geëngageerde beweging geïnspireerd door het socialisme. Net als in Duitsland, hadden De 8 [Amsterdam] en De Opbouw [Rotterdam] grote interesse in het vraagstuk van de sociale woningbouw: wat is de beste manier om de lage klasse onder goede omstandigheden te huisvesten?

In deze periode kwam ook de planologie de voornamelijk op onderzoek gerichte stedenbouwkunde binnen. Traditioneel was de stedenbouwkunde gericht op vorm, vanaf het modernisme werd functie en de ordening van de functies binnen een wijk een factor binnen de stedenbouw.

CIAM - Congrès Internationaux d'Architecture Moderne, opgericht in 1928 als overlegorgaan voor modernistische architecten met een serie spraakmakende internationale conferenties over moderne architectuur en stedenbouw. Het diende als instrument om een nieuwe manier van wonen en bouwen te stimuleren. De Amsterdamse De 8 en de Rotterdamse Opbouw vormden samen de Nederlandse CIAM-groep. In 1960 was de laatste CIAM bijeenkomst.

Traditionalisme

Het begrip traditionalisme verwijst naar het doelbewust teruggrijpen op tradities bij het bouwen wat betreft vorm, maar ook wat betreft constructie en functie.

In Nederland ging de baksteenarchitectuur van de jaren twintig in de vorm van het traditionalisme na 1945 door, naast het opkomende modernisme. De baksteenbouw was nu niet langer modern expressionistisch, maar juist behoudend en gebaseerd op de nationale bouwtraditie van sobere baksteengevels met een vlakke en symmetrische opzet. Het traditionalisme kijkt eerder naar regionale dan naar nationale of internationale stijlen en gaat uit van architectuur die het vlak benadrukt. Kenmerkend voor het naoorlogse traditionalisme zijn de toepassing van vertrouwde gebouwtypologieën, archetypische bouwvormen, bemiddelende overgangsmotieven, introverte beslotenheid, ambachtelijke bouwtechnieken, hiërarchische gevelcomposities waarin de achterliggende functies afleesbaar zijn, hellende daken, markante schoorstenen en de voorliefde voor de materialen baksteen, hout, smeedijzer en natuursteen. In de stedenbouw komt het traditionalisme tot uiting in het begrip harmonie en de esthetische ontwerpprincipes van morfologische en visuele samenhang en afwisseling van beslotenheid en openheid. De nadruk ligt meer op het stratenplan dan in het vormgeven van de ruimte op een groter schaalniveau. Ook richt het ontwerp zich op continuïteit en op harmonie met de bestaande context.

Stedenbouwkunde

Bouwblok

Een bouwperceel dat de volledige ruimte inneemt tussen vier straten.

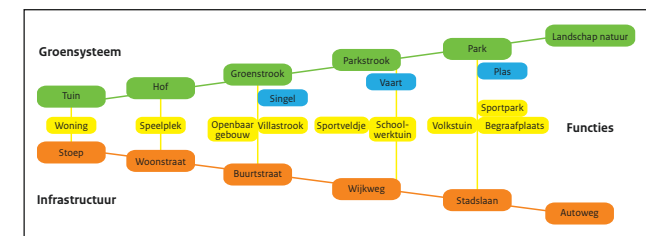
Core

In 1951 werd op de achtste editie van het CIAM-congres het functionalistische ideeëngoed uit de vooroorlogse periode van CIAM 'gehumaniseerd'. De menselijke maat werd uitgangspunt. Vanaf dat moment sprak men van 'de core', wat staat voor de materiële uitdrukking van het gemeenschapsgevoel. Het stond voor ontmoeting en wederzijdse betrekking. Dit kon ruim worden opgevat, van plein en winkelcentrum tot park.

Cul-de-sac-ontsluiting

Doodlopende weg, alleen bedoeld voor bestemmingsverkeer om woongebieden verkeersluw te houden.

Hiërarchie

Bron: Y. Feddes [2011], *De groene kracht*

Hofvorm

Verkaveling waarbij verschillende, los van elkaar staande, wooneenheden op zo'n manier zijn gegroepeerd dat ze een hof formeren: een al dan niet openbare, centrale ruimte, meestal

met groene invulling soms ook liep een weg door de hof of waren er parkeerplaatsen gerealiseerd in de centrale ruimte. Een in Amsterdam ontwikkeld naoorlogs verkavelingstype met een minder statische compositie dan voorheen en een gunstig aantal woningen per hectare.

Molenwiekverkaveling

Compositie waarbij de voorkant en de kopse kant van een flat of strook elkaar afwisselen aan de straatkant. Het is een speelsere compositie *dan een hofverkaveling en is daar vaak een verschuiving van.*

Stempelbouw

Stempelbouw (ook wel stempelverkaveling) is een verkavelingsprincipe dat in Nederland veel is toegepast in de wederopbouwperiode. Bij stempelbouw bestaat een wijk uit een zich herhalend patroon van (kleine) woonensembles. Deze groepering wordt ook wel de stempel genoemd. Deze stempels zijn grotendeels identiek en hebben ook dezelfde oriëntatie, maar zijn vaak verschoven ten opzichte van elkaar of gespiegeld. De herhaalbare eenheid kreeg de scheldnaam 'stempel' opgeplakt toen deze evolueerde naar een gestandaardiseerde variant.

Strokenbouw

Strokenbouw is een stedenbouwkundig verkavelingsprincipe, waarbij de bebouwing in parallelle, vrijstaande rijen is geordend, zoveel mogelijk georiënteerd op de zon. De woningen zijn vaak niet gekoppeld aan straten, maar staan hier 'los' van. Vaak wordt de bebouwing ontsloten door woonpaden aan de noordkant.

Tuinstadmodel

Concept geïntroduceerd in 1898 door sociaal hervormer Ebenezer Howard dat op verschillende plekken navolging kreeg. Het tuinstadmodel beloofde in zowel sociaal als ruimtelijk opzicht een oplossing te bieden voor de industriële samenleving. Het is als het ware de voorloper van de wijkgedachte. Nieuwe steden ontstonden op het platteland in de buurt van industrie en werden van fabrieken gescheiden door een groenzone, bedoeld voor recreatie en ontspanning. De stad werd niet langer gezien als een gesloten geheel, maar als plek waar groen vanuit het omringende landschap tot diep in de stad doordrong. Het landschap lag niet langer aan de rand van de stad, maar kwam in de stad zelf te liggen om daar lucht en ontspanning te bieden aan bewoners.

Wijkgedachte/Parochiewijk

De naoorlogse stedenbouw uit de wederopbouwperiode is sterk gebaseerd op de wijkgedachte en werd als denkbeeld voor het eerst bekend door het boek *De stad der toekomst, de toekomst der stad* (1946). De begrip kan gedefinieerd worden als: het stichten van een complete, stedelijke gemeenschap van beperktere omvang, in een ruimtelijk vormgegeven geheel van stedelijke functies. De ruimtelijke en sociale oorsprong ligt in de Angelsaksische begrippen *neighbourhood unit* en *de garden city*. Zowel de ruimtelijke als de sociologische kant kende een hiërarchische structuur: woning – buurt – wijk – stadsdeel – stad, met het gezin als hoeksteen van de samenleving. In Nederland is de wijkgedachte sterk verbonden met het fenomeen 'de maakbaarheid van de samenleving' en de begrippen licht, lucht en ruimte. De grootte van de wijk was gebaseerd op het aantal inwoners en de hoeveelheid woningen en voorzieningen, zoals winkels, scholen, kerken, medische faciliteiten en sport en recreatievoorzieningen, daarvoor nodig waren. In plaats van vooroorlogse gesloten bouwblokken,

gelegen aan -soms benauwde- straten, waren de woningen en de overige gebouwen meestal gegroepeerd in open bebouwing en gelegen in ruim bemeten groen.

De parochiewijk (echelon paroissial) is een sociaal-ruimtelijk stedenbouwkundig model dat in naoorlogs katholiek zuidelijk Nederland voorop stond. Hierbij kreeg de kerk een prominente positie midden in de wijk toebedeeld, als belangrijkste baken. De wijkgrootte was afgestemd op de gemiddelde omvang van een parochie. In de parochiewijk stond het wonen en het gezinsleven centraal. Het idee was om in de snel veranderende wereld het overzicht te blijven houden en geborgenheid te creëren.

Wooneenheid

In Ommoord staat de wooneenheid gelijk aan een flatgebouw. De term 'wooneenheid' is gebaseerd op het ordeningsprincipe dat de Franse stedenbouwers aanduiden met de term 'echelon domestique' (50 tot 150 gezinnen). De bouwsteen van een woonwijk was een groep huizenrijen of 'wooneenheden'. Alle rijen in deze wooneenheid hadden een gelijke oriëntering, gericht op ideale bezonning. Verder werd gesteld dat deze rijen konden worden ingevuld met eengezinswoningen, etagewoningen of een combinatie van beide.

Bron: Architectenweb.nl | Blom, A., B. Jansen, M. van der Heide [2004], *De typologie van de vroeg-naoorlogse woonwijken* | RCE [2004], *Monumenten van de prille welvaartsstaat* | Haan, H. de, I. Haagsma [1996], *Plastisch lexicon: een beknopte encyclopedie van de 'Bossche School'*

Geraadpleegde literatuur

Blom, A. [2013], *Atlas van de wederopbouw Nederland 1940-1965 - ontwerpen aan stad en land*
Blom, A., B. Jansen, M. van der Heide [2004], *De typologie van de vroeg-naoorlogse woonwijken*. De Hoog, M. [2007], *Lange lijnen in Nieuw-West*.
Feddes, Y. [2011], *De groene kracht – De transformatie van de Westelijke Tuinsteden*. Werf, J. van der ,
Roosebeek, M. [2013], *Atlas AUP Gebieden* Amsterdam. Oeffelt, T. van, Hulsman, B., De Graaf, K. [2010], *Nieuw Nieuw-West – Stedelijke vernieuwing in de Amsterdamse tuinsteden 2000-2010*. Hellinga, H. [1985], *Algemeen Uitbreidingsplan Amsterdam 50 jaar*. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed [2016], *Publieksbrochure Westelijke Tuinsteden*

Colofon

Gebiedsdocument Westelijke Tuinsteden
Productie: De PlaatsMakers
Samenstelling: Marlijn van der Hoeven
Tekst: Mark Hendriks
Kaartmateriaal: Tim van Oosterbos
Tekeningen en schetsen: Marije Weijers
Eindredactie: Nadine van den Berg
Coverfoto: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ontwerp: Tegenwind grafisch ontwerp
Begeleidingscommissie: Anita Blom, Wijnand Galema, Doris Schmutzhart, Kya Verhagen

Voor dit document is geput uit bestaand[e] onderzoek en rapportages. De kaarten in dit document zijn gebaseerd op kaarten van MUST uit 2010. Het is daarom mogelijk dat aanpassingen van na 2010 in de kaarten in dit document ontbreken.

Bij het tot stand komen van deze publicatie is zoveel mogelijk getracht toestemming te krijgen voor het beeldgebruik van de oorspronkelijke rechthebbenden of hun uitgevers. Indien een rechthebbende denkt aanspraak te kunnen maken op een beeld, dan kunt u contact opnemen met InfoDesk info@cultureelerfgoed.nl

Met bijzondere dank aan het Van Eesterenmuseum

©Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2016

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed staat voor de bescherming van het roerende en onroerende erfgoed van nationaal belang. Met specialistische kennis stimuleert de dienst een goede zorg voor archeologie, monumenten, cultuurlandschap, beeldende kunst en kunstnijverheid.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Smallepad 5 | 3811 MG Amersfoort
Postbus 1600 | 3800 BP Amersfoort
033 – 421 7 421 | fax 033 – 421 7 799
info@cultureelerfgoed.nl
www.cultureelerfgoed.nl